

“TISU ilmiy
tadqiqotlari
xabarnomasi”
ilmiy-uslubiy jurnali

<https://lib.tisu.uz>
ISSN 0000-0000

Pardayev Lochinbek Farxod o'g'li,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
“Iqtisodiyot va aniq fanlar” kafedrasini o'qituvchisi,
E-mail: lochinbek.pardayev@mail.ru

O'ZBEKISTON VA MINTAQA MAMLAKATLARI O'ZARO SAVDO ALOQALARINING HOZIRGI HOLATI (MDH MAMLAKATLARI MISOLIDA)

Annotatsiya: Tashqi savdo aloqalari mamlakat rivojlanishining asosiy tarmog'laridan biri hisoblanadi va bu tarmoq jamiyat rivojlanishining ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy muammolarini hal qilish bilan bevosita bog'liq. Iqtisodiy jihatdan bir biriga yaqin mamlakatlarning o'zaro savdo aloqalarini olib borishi bu maqolada ko'rib chiqilgan. O'zaro savdo aloqalarini olib boradigan mamlakatlarning eksport import tarkibini tahlil qilish va savdo aloqalari tarkibida tayyor mahsulot ulushini oshirish ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: Eksport, import, diversifikatsiya, tashqi savdo, resurs, tovar, integratsiya.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ УЗБЕКИСТАНом И РЕГИОНОМ (НА ПРИМЕРЕ СТРАН СНГ)

Аннотация: Внешнеторговые отношения являются одной из основных отраслей развития страны, и эта отрасль напрямую связана с решением социальных, экономических и политических задач развития общества. В данной статье рассматриваются торговые отношения между странами, экономически близкими друг другу. Особое значение имеет анализ состава экспорта и импорта стран, имеющих взаимные торговые отношения, и увеличение доли готовой продукции в составе торговых отношений.

Ключевые слова: Экспорт, импорт, диверсификация, внешняя торговля, ресурс, товар, интеграция.

THE CURRENT STATE OF TRADE RELATIONS BETWEEN UZBEKISTAN AND THE REGION (ON THE EXAMPLE OF THE CIS COUNTRIES)

Abstract: Foreign trade relations are one of the main branches of the country's development, and this branch is directly related to solving social, economic and political problems of society's development. This article examines the trade relations between countries that are economically close to each other. Analyzing the composition of export and import of the countries with mutual trade relations and increasing the share of finished products in the composition of trade relations is of particular importance.

Key words: Export, import, diversification, foreign trade, resource, commodity, integration.

Kirish.

So'nggi yillarda O'zbekiston va MDH davlatlari jahon xo'jalik aloqalarida faol ishtirok etayotgan mamlakatlardan hisoblanadi. Mamlakatlarning asosiy turdagi resurslarning boy zaxiralari ega ekanligi, muhim savdo-transport yo'llari kesishgan joyda joylashganligi, mamlakatda ichki barqarorlikning ta'minlanganligi va boshqa omillar respublikalarning savdo-iqtisodiy aloqalarni kengaytirishga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi, balki ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston va MDH o'rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalar mustaqillik yillarda sifat va miqdor jihatidan o'zgarib bordi. Uning tarkibiy tuzilishida milliy iqtisodiyotning ehtiyojiga mos o'zgarishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, hali foydalanilmagan imkoniyat va salohiyatlar borki, ulardan iloji boricha samarali foydalanish zarur. Tashqi savdo samaradorligini oshirish, eksport tarkibini diversifikatsiyalash va import tarkibini takomillashtirish orqali jahon xo'jalik tizimiga integratsiyalashish mamlakatlarning tashqi iqtisodiy siyosatining asosiy yo'nalishlaridan hisoblanib, bu eng avvalo, shu bilan izohlanadiki, mamlakat tashqi savdosining hozirgi holati tovar va xizmatlar eksportidan barqaror valyuta tushumlari olish imkoniyatini bermaydi.

Eksport tarkibining bir yoqlamaligi, unda xom ashyo tovarlarining ustuvor o'ringa ega ekanligi, eksportga chiqarilayotgan tovarlar assortimentining torligi mamlakatlar iqtisodiyotini jahon bozorlaridagi konyunkturaviy o'zga-rishlarga bog'liq qilib qo'yimoqda

Adabiyotlar tahlili. Tashqi savdo aloqalari bo'yicha va xalqaro savdo nazariyalarining konseptual asoslarini yaratish, o'zaro savdo aloqalariga ta'sir ko'rsatadigan qoidalar va xulosalari bo'yicha bir qator xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan.

Xalqaro savdoning mohiyati va unga ta'sir etuvchi omillar, tashqi iqtisodiy faoliyatning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri, eksport siyosati va tashqi savdo strategiyalarini ishlab chiqishning nazariy-uslubiy jihatlarini xorijlik iqtisodchi-olimlar – A. Smit, D. Rikardo, E.Xeksher, B.Olin, V.Leontev, P.Samuelson, R.Ver-non, M.Porter, J.Saks, A.Marshall, P.Krug-man, D. Xiks, Dj. M. Keyns, F.Xayek va boshqalar tomonidan chuqur o'rganilgan.

Bozor munosabatlariga o'tish sharoitida tashqi savdoning o'ziga xos xususiyatlari, milliy xo'jaliklarning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvining nazariy va amaliy muammolari, eksport salohiyatini oshirishning barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi roli MDH olimlari –V.I.Famichev, I.V. Kakushkina, M.S. Varonin, A.P. Kiriye, M. Dabrovki, E.F. Avdokushin, L.I. Abalkin, J.M.Adilov, A.Amriyev, O.V.Ibragimov, I.Yu. Benke, va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan[1].

O'zbekistonning jahon xo'jalik tizimiga integratsiyalashuvining asosiy yo'nalishlari, mamlakatimiz tashqi iqtisodiy faoliyatini rivojlantirishning ilmiy-amaliy jihatlarini, eksport salohiyatini oshirish imkoniyatlari respublikamiz iqtisodchilari – N.Sirajiddinov, A.V.Vaxabov, A.M.Alimov, T.M.Ahmedov, Sh.Arifxonov, A.K.Bedrinsev, A.Sh.Bekmuradov, A.Is-

adjonov, V.V.Kin-dalov, E.X.Maxmudov, A.F.Rasulov, E.F.Trushin, N.T.To'xliyev, SH.J.Erma-matov, F.X.Xakimov, N.B.Xolmatov, R.X.Shodiyev, B.Er-gashev, A.S.Yusupov va boshqalarning ilmiy ishlari-da keng yoritib berilgan [2].

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolaning nazariy va uslubiy asoslari dialektik tahlil usuli bo'lib, uning ilmiy va bilim qobiliyatlari tashqi savdo munosabatlarini tahlil etishga imkon beradi. Maqolada qo'llanilgan usullar ba'zi hollarda daliliy kuchga ega bo'lgan va o'rganilayotgan masalaning xususiyatlarini ochib beradigan zarur dalillarni oddiy bayon qilish imkoniyatini istisno etmaydi. Tadqiqot iqtisodiy va boshqa fanlarning yutuqlari, iqtisodiyot fanlar qonunchiligi bo'yicha xorijiy va o'zbekistonlik olimlarning asarlari, savdo aloqalarini tahlil qilish, o'zaro savdo to'g'risidagi amaldagi qonunchilik va amaliyotga asoslangan.

1991-2015-yillarda Paxta tolasining eksportdagi ulushi qisqarib, eksportdagi yetakchilik mavqeyi pasaydi

Tahlil va natijalar.

Ta'kidlash joizki, tashqi savdo tarkibini diversifikatsiyalash ikki yo'nalishda amalga oshiriladi: birinchidan, tashqi savdoning geografik tarkibini diversifikatsiyalash, ikkinchidan, uning tovarlar tarkibini takomillashtirish.

O'zbekiston tashqi savdoda sezilarli son va sifat ko'rsatkichlariga, jumladan eksport va import tovar tarkibida ijobiy o'zgarishlarga erishdi. 1991-2015-yillarda tashqi savdo tovar tarkibida quyidagi o'zgarishlar sodir bo'ldi:

1. Paxta tolasining eksportdagi ulushi qisqarib, eksportdagi yetakchilik mavqeyi pasaydi. Agar 1991-yilda paxta tolasining jami eksportdagi ulushi 53,7%ni tashkil etgan bo'lsa 2015 10% bo'ldi.

2. Energiya manbalari va neft mahsulotlari guruhining eksportdagi ulushi ortdi. 2015-yilda 26% eksport ushbu guruh tovarlariga to'g'ri keladi.

3. Xizmatlar eksportining ulushi o'sib bordi. 1995-yilda 7,7%, 2005-yil 12,2 % 2015-yilga kelib qariyb 3,3% gacha pasaydi.

4. Eksport tarkibida qo'shilgan qiymati yuqori bo'lgan tayyor mahsulotlarning ulushi ortib bormoqda. Hozirgi paytda eksportning umumiy hajmida xomashyo bo'lmagan mahsulot-larning ulushi 70%dan ko'proq.

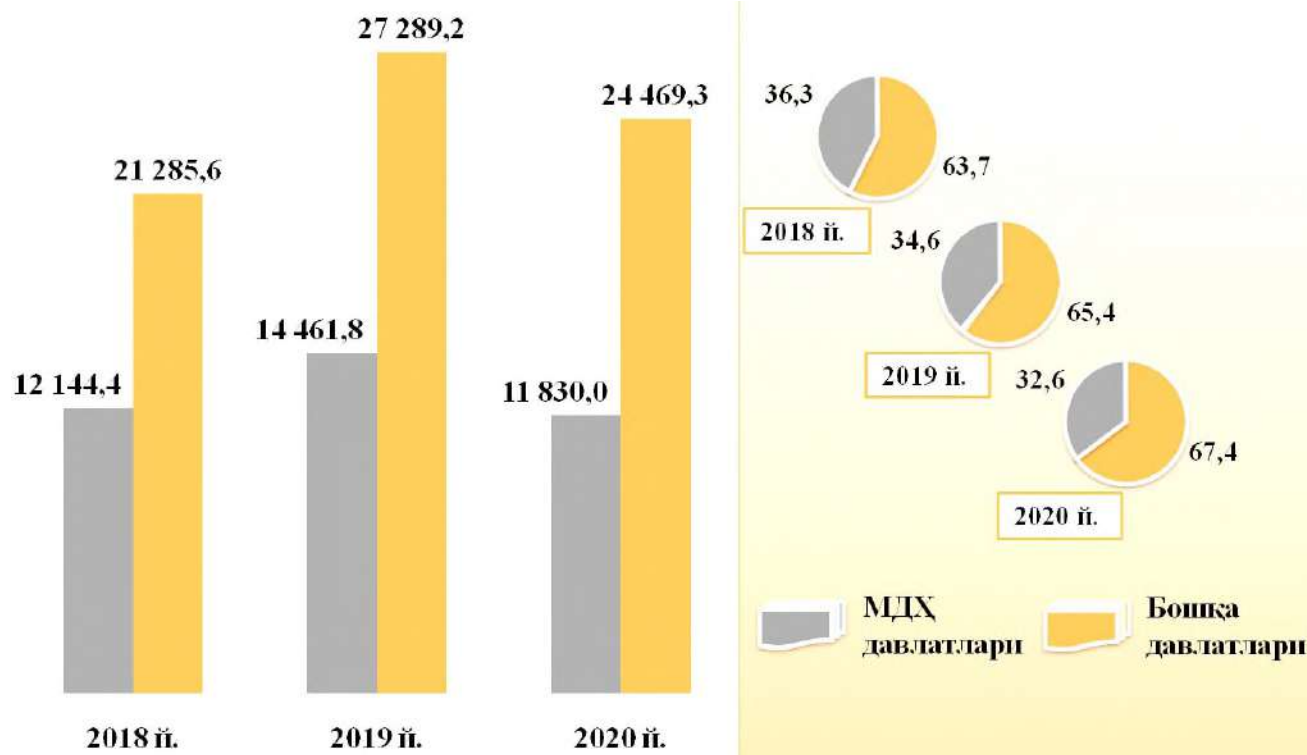
5. Eksport tarkibining diversifikatsiya darajasi o'smoqda. Jumladan, avtomobillar, tekstil mahsulotlari, mineral o'g'itlar, qurilish materiallari, meva va sabzavotlar kabi mahsulotlar eksporti o'sdi.

✕ 2020-yil tashqi savdo aylanmasida MDH davlatlarining ulushi 32,6%ni tashkil etdi

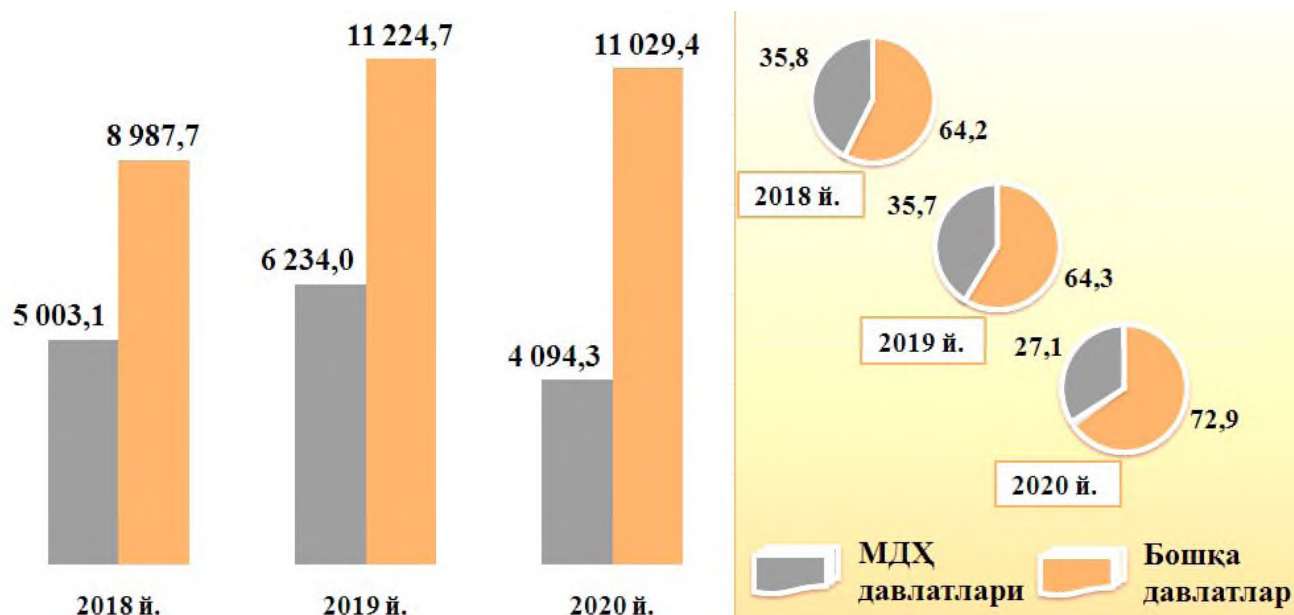
6. Ishlab chiqarishni texnik va texnologik modernizatsiya qilish bilan bog'liq tarzda mashina va asbob-uskunalar eksportining asosiy qismini egallamoqda. 2010-2015-yillarda o'rtacha 42% import ushbu tovarlar hissasiga to'g'ri keladi[1].

O'zbekistonning MDH mamlakatlari bilan eksport tovar tarkibida ham ijobiy o'zgarishlar yuz berdi. Respublikamizning MDH davlatlar bilan savdo-iqtisodiy aloqalarini maqsadga muvofiq rivojlantirishi uning tovar tarkibini takomillashtirish bilan yaqindan bog'liq. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning MDH davlatlari bilan tashqi savdo aloqalari muhim rol o'ynaydi (1-jadval).

Nº	Mamlakatlar	Tashqi savdo aylanmasi	Eksport	Import
1	Rossiya Federatsiyasi	5,6	1,5	4,1
2	Qozog'iston	3	0,9	2,1
3	Qirg'iziston	0,9	0,7	0,2
4	Turkmaniston	0,52	0,12	0,4
5	Tojikiston	0,5	0,4	0,1
6	Belorussiya	0,25	0,05	0,2
7	Ozorbayjon	0,08	0,05	0,03
8	Ukraina	0,43	0,12	0,41
9	Moldova	0,012	0,008	0,004
10	Armaniston	0,07	0,04	0,03

1-rasm. O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasida MDH mamlakatlari va boshqa xorijiy davlatlarning hajmlari dinamikasi

2-rasm. O'zbekistonning MDH mamlakatlariga eksporti va umumiy eksport hajmidagi ulushi (foizda)

1992-yil 4-yanvarda O'zbekiston Respublikasi MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi)ga a'zo bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining MDH mamlakatlari bilan tashqi savdo aylanmasi 2020-yil yanvar-dekabr holatiga ko'ra 11 830,0 mln. AQSH dollarini tashkil etdi. Shundan eksport - 4 098,3 mln. AQSH dollariga yetgan bo'lsa, import - 7 731,7 mln. AQSH dollari qiymatida qayd etildi.

O'zbekiston Respublikasining MDH mamlakatlari bilan tashqi savdo aylanmasining eng yuqori hajmlari Rossiya Federatsiyasi (47,7%), Qozog'iston (25,5%), Qirg'iz Respublikasi (7,6%), Turkmaniston (4,5%) va Tojikiston (4,2%) davlatlari bilan qayd etildi [3].

O'zbekiston Respublikasi tashqi savdo aylanmasining uchdan bir qismi MDH davlatlari hissasiga to'g'ri keladi va bu ko'rsatgich so'nggi yillarda biroz o'zgardi.

Respublikamizda tashqi savdoni qo'llab-quvvatlash hamda MDH davlatlari bilan ushbu sohadagi hamkorlikni yanada mustahkamlash bo'yicha olib borilayotgan chora-tadbirlarga qaramay, 2020-yil tashqi savdo aylanmasida MDH davlatlarining ulushi 32,6%ni tashkil etib, tashqi savdo aylanmasidagi 2019-yilga nisbatan ulushi 2,0% ga kamaygan.

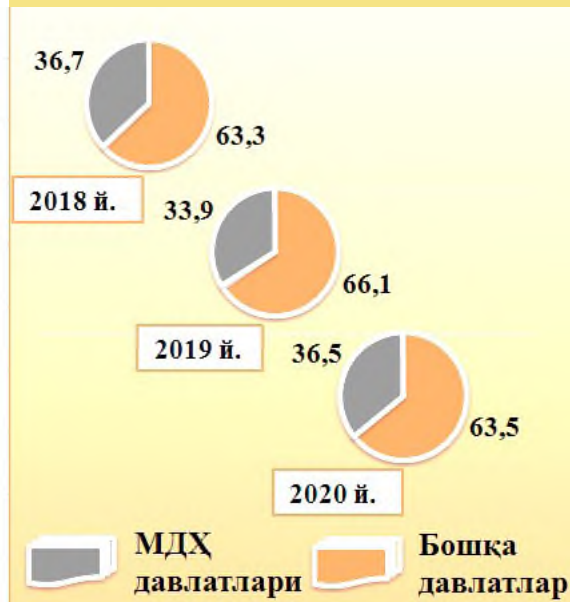
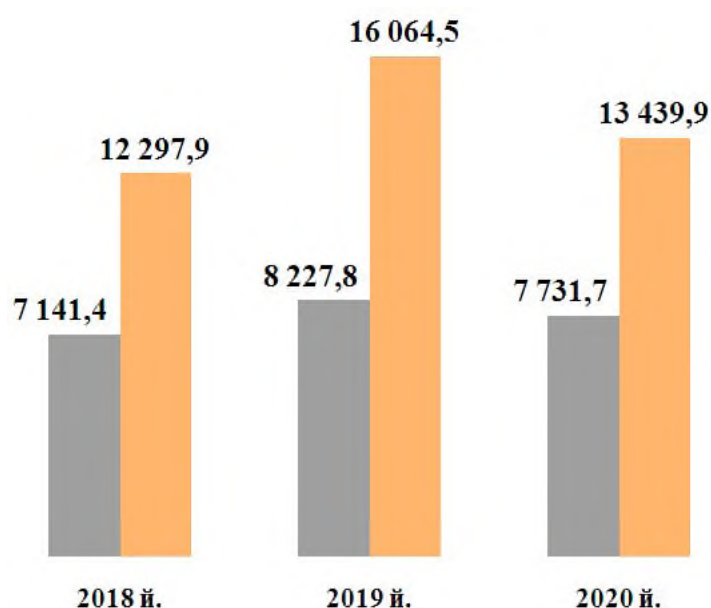
So'nggi uch yilda O'zbekiston Respublikasining MDH mamlakatlariga umumiy eksporti 2019-yilga qaraganda deyarli 8% ga kamaygan, boshqa xorij mamlakatlari hissasi deyarli o'zgarishsiz qolgan. O'zbekistonning MDHga qilgan eksporti 2018-yilda jami eksportning 35,8 foizi to'g'ri kelgan bo'lsa, 2020-yilda bu ko'rsatgich 27 foizni tashkil etgan (3-rasm). [2]

2020-yil yakunida Tovar va xizmatlar eksporti bo'yicha asosiy hamkor davlatlar tarkibida XXR (eksport umumiy hajmining 12,8%i), Rossiya Federatsiyasi (9,7%), Turkiya (6,7%), Qozog'iston (6,0%), Afg'oniston (5,1%), Qirg'iziston Respublikasi (5,0%) va Tojikiston (2,7%) davlatlari saqlanib qolmoqda hamda, ularning jami eksportdagi ulushi 48,0%ni tashkil etmoqda.

Mamlakatimizning importida MDH mamlakatlarining ulushi eksportga qaraganda kamroq ulushga ega. Import tovarlarining asosiy qismi uzoq xorij mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi. O'zbekiston MDH davlatlaridan qiladigan import mahsulotlarining ulushi 2019-yilda 36,7% ni tashkil qilgan bo'lsa, 2020-yilga kelib bu ko'rsatgich nisbatan pasaydi va 36,5% ni tashkil etdi (3-rasm) [4].

O'zbekiston va MDH mamlakatlari o'zaro savdo aloqalarining hozirgi holati haqida quyidagi xususiyatlarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

MDH mamlakatlari O'zbekistonning asosiy savdo hamkori hisoblanadi. Geografik jihatidan yaqinlik, tarixiy shakllangan iqtisodiy va madaniy aloqalar, iqtisodiy va transport kommunikatsiya jihatidan bog'liqlik kabi omillar ushbu mamlakat bilan savdo aloqalarni rivojlantirish muhim asos hisoblanadi.

3-rasm. O'zbekistonning MDH mamlakatlariga importi va uning umumiy import hajmidagi ulushi(foizda)

MDH mamlakatlari bilan savdo-iqtisodiy aloqalarni yanada rivojlantirish mamlakatimizda ishlab chiqarilgan mahsulotlarni yirik ko'lamli bozorga eksport qilish, boshqa xorij mamlakatlari bilan savdo aloqalarini olib borishda ushbu mamlakatning transit salohiyatidan unumli foydalanish, bu mamlakatlarning xom ashyo resurslaridan foydalanish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar.

MDH mamlakatlari O'zbekistonning asosiy savdo hamkori hisoblanib, O'zbekiston tashqi savdo aylanmasining asosiy qismi aynan MDH mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi. O'zaro savdo aloqalari o'tgan davr davomida son va sifat jihatidan ijobiy ko'rsatgichlarga erishgan bo'lsada, eksportning tovar tarkibini texnologik jihatidan murakkablik darajasi bo'yicha tahlil qilinadigan bo'lsa, resurs hajmi va past texnologiyali tovarlar ulushi o'rta va yuqori texnologiyali tovarlar ulushiga nisbatan ko'proq ekanligini ko'rish mumkin.

Jahon xomashyo mahsulotlari bozori konyunkturasi tayyor mahsulotlar bozorida farqli o'laroq nobarqaror va unda tibranishlar darajasi yuqori hisoblanadi. Buning eng asosiy sababi shundaki, xom ashyo mahsulotlarining narx va daromadlar bo'yicha talab elastikligi past. Shu sababli bu holat makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy o'sish sur'atlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xomashyo mahsulotlari qiymatida tayyor mahsulotlarga nisbatan qo'shilgan qiymat salmog'i

past bo'ladi. Shundan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, barqaror iqtisodiy o'sish va aholi turmush farovonligini yaxshilashni ta'minlashga iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish hamda ishlab chiqarilayotgan va eksport qilinayotgan tovarlar tarkibida tayyor mahsulotlar ulushini oshirish orqaligina erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дабровки М. Обновленный Европейский союз и СНГ реалии экономического сотрудничества. //Неприкосновенный запас. - 2007, №6 (56): - С. 26-30.; Махашов Х.К. Формирование устойчивого агропромышленного производства Казахстана в условиях глобализации экономики: опыт и проблемы.//Автореферат диссертации на соискание ученой степени д.э.н. Республика Казахстан, Туркестан. - 2010.; Пилипенко И.В. Конкурентоспособность и интеграция: кластерная политика в Европейском Союзе //Сборник научных трудов ИММО РАН «Интеграционные процессы в современном мире: экономика, политика, безопасность». - Москва.: 2007. - С. 24-32.
2. Alimov A.M., Xamedov I.A. O'zbekiston Respublikasida tashqi iqtisodiy faoliyat asoslari. 2-nashri. T.: "O'AJBNT" Markazi, 2004. - 328 b; Сиражиддинов Н. Проблемы повышения эффективности внешней торговли Узбекистана. - 2004.; Alimov.A.M. Qurbonova M.N. "Mamlakatlar jahon xo'jaligiga integratsiyalashuvining innovatsion jihatlar" - T.: "Extremumpress", 2016. - 304 b.; Vaxabov A.V., Tadjibayeva D.A, Xajibakiev Sh.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. T.: "Baktira press", 2015. - С. 448.; To'xliyev N. "Osiyo taraqqiyot modeli". - T.: "O'zbekiston", 2015. - 176 b.; Бекмурадов А.Ш. Внешнеэкономическая политика Республики Узбекистана в контексте экономической безопасности. //Халқаро муносабатлар, - 2000. №2. - С. 3-11.; Трушин Э., Прибиткова В. Сравнительные преимущества Узбекистана в международной торговле.// Экономический вестник Узбекистана. - 2000.: №3. - С. 10.; Xolmatov. N.B. O'zbekistonda tashqi savdo sohasida boshqaruv tizimining takomillashuv yo'nalishlari.// "Mamlakatlar tashqi iqtisodiy faoliyati samaradorligini oshirining innovatsion jihatlar: xorij tajribasi, zamonaviy tendensiyalar, ustuvor yo'nalishlari" respublika ilmiy-amaliy konferensiya 1 qism. T.: 2017. - B. 150-153; Shodiyev R.X. O'zbekiston eksport salohiyatini oshirishning dolzarb masalalari.//Xalqaro munosabatlar.-2000.- №.: - B. 23-26.
3. Vaxabov A.V., Tadjibayeva D.A., Xajibakiev Sh.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar.T 2015. - B. 232.
4. <http://stat.uz/> - O'zbekiston Respublikasi Statistika Agentlegi ma'lumotlari.

✕
**Xomashyo mahsulotlari
qiymatida tayyor
mahsulotlarga nisbatan
qo'shilgan qiymat
salmog'i past bo'ladi**